

RÖVŞƏN HƏTƏMOV
BDU-nun Avropa və Amerika ölkələrinin
yeni və müasir tarixi kafedrası, T.ü.f.d, dosent
 E-mail:rovshanhatamov@gmail.com

İKİNCİ DÜNYA MÜHARİBƏSİ İLLƏRİNDƏ SOVET-ALMAN IDEOLOJİ-TƏBLİĞAT CƏBHƏSİ

Acar sözlər: SSRI, Almaniya, milli siyasət, təbliğat, kollaborasionist

Ключевые слова: СССР, Германия, национальная политика, пропаганда, коллаборационист

Key words: USSR, Germany, national policy, propaganda, collaborasionist

İkinci dünya müharibəsi bəşər tarixində ən dəhşətli müharibə olmuşdur. Bu müharibə milyonlarla insanın həlak olmasına, şəhərlərin və ölkələrin dağıdılmasına gətirib çıxarmışdı. İkinci dünya müharibəsində, 1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsində Hitler faşizmi üzərində qələbə çalınmasında Azərbaycan Respublika-sının, xalqımızın, respublikamızın vətəndaşlarının böyük rolu olmuşdur. 1941-45-ci illərdə Azərbaycan Respublikasından 700 min nəfərə qədər adam cəbhəyə getmişdir. Müharibənin uğurla aparılmasında və düşmən üzərində qələbə çalınmasında Azər-baycan Respublikasının xidmətləri arxa cəbhədə görülmüş işlərlə də bağlıdır. (1)

İkinci Dünya müharibəsi artıq 70 ildən çoxdur ki, dünya tarix elminin ən aktual problemlərindən biri kimi qalmaqdadır. Müharibədən keçən bu vaxt ərzində tədqiqatçılar zaman-zaman yeni faktlar aşkar edirlər ki, bu da problemin yeni istiqamətlərinin meydana çıxmasına, həmin dövr haqqında təsəvvürlərimizin daha da təkmilləşməsinə səbəb olur. Müharibə haqqında müasir tarixşünaslığın inkişafında keyfiyyətə iki amil təsir göstərmişdir; birincisi, elmdə fikirlərin plüralizmi və yaradıcılıq azadlığı-nın bərqərar olması, ikinci, elmi dövriyyəyə əvvəllər tədqiqatçılar üçün qapalı olan yeni arxiv materiallarının daxil olunmasıdır. İkinci Dünya müharibəsinin tarixinin təməl müddəalarına hörmətlə yanaşan və onları təftiş etməkdən çəkinən müasir tədqiqatçılar əvvəllər tədqiqat axtarışlarından kənar qalan bir sıra problemlərə diqqət yetirmək imkanı əldə etmişlər.

Belə problemlərdən biri müharibə dövründə sovet ideologiyası ilə alman təbliğatının qarşıdurmasıdır. İkinci Dünya müharibəsinin zaman etibarını ilə ən uzunmüddətli və xarakter baxımından ən ağır olan Qafqaz uğrunda 1942-1943-cü illərdə döyüşlərinin gedişini daha obyektiv qiymətləndirmək baxımından bu problemin tədqiqi aktualdır.

Qafqaz əhalisinin müxtəlif dini və sosial strukturu ilə birlikdə çoxmillətli region olmaqla müharibə dövründə Almaniyanın nasist rəhbərliyinin xüsusi marağında idi. Bu səbəbdən nasist təbliğat aparatı burada 1942-1943-cü illərdə yerli əhaliyə təsir məqsədi ilə müxtəlif forma və metodlar hazırlayaraq tətbiq etmişdir. Almaniya-nın nasist siyasi-hərbi rəhbərliyi buranın əhalisinin dəstəyini qazanmaq və onu sovet ordusu və sovet hakimiyyətinə qarşı mübarizədə öz müttəfiqinə çevirməyə çalışırdı.

Nasist təbliğatının mahiyyəti və onun əsas istiqamətləri, həmçinin onun işğal olunmuş sovet ərazilərindəki əhaliyə təsirinin zərərsizləşdirilməsi məsələlərinin araşdırılmasına Böyük Vətən müharibəsinin ilk günlərindən başlanılmışdır. Bu problemin ayrı-ayrı aspektlərinə

İ.V.Stalinin, sovet dövlətinin və Kommunist partiyasının başqa rəhbərlərinin böyük tirajlarla çap olunan çıxışlarında və məruzələrində rast gəlinir.(2)

Keçən əsrin 80-ci illərinin ortalarına kimi sovet tarix elmi müharibə illərində işğal olunmuş ərazilərdə nasist təbliğat fəaliyyətini tam olaraq tədqiqata cəlb etməmiş, əsas etibarını ilə bu ərazilərdə işğal rejiminin qəddar siyasəti önə çəkilməmişdir. (3)

XX əsrin 80-ci illərinin sonu-90-cı illərinin əvvəllərindən etibarən SSRİ-də genişlənməkdə olan sovet cəmiyyətinin sosial-iqtisadi və siyasi-mənəvi əsaslarının yenidən qurulmasına doğru atılan addımlar tarix elminin inkişafına, onun ideoloji ehkamların əsirliyindən azad olmasına, tarixi keçmişin bir sıra mərhələlərinə daha azad baxışlar ilə yanaşmanın imkan verməsinə səbəb oldu. Nəşr olunan əsərlərdə yeni arxiv materiallarının və yeni konseptual yanaşmaların yer alması tədqiq olunan problemləri əhatə etməsi ehkam xarakteri almış bir sıra fikirlərə yenidən baxmağı zəruri edirdi.

Müharibə illərində alman işğal hakimiyyətinin yürütdüyü milli siyasətin xüsusiyyətləri və ayrı-ayrı istiqamətləri daha obyektiv araşdırılmağa başlandı. Alman hərbi komandanlığının Qafqaz bölgəsində daha ehtiyatlı və xüsusi yanaşma ilə müşa-hidə olunan təbliğat fəaliyyətinə meyl etməsi elmi izahını aldı. Nasist təbliğatı yerli əhaliyə xüsusi olaraq belə bir fikri təlqin etmək istəyirdi ki, alman qoşunları yalnız ruslarla mübarizə aparır, dağlı xalqlara isə azadlıq gətirir.(4,s.146)

Qafqaz uğrunda iri miqyaslı hərbi əməliyyatlara hazırlıq ərəfəsində Almaniyaya-nın təbliğat qurumlarının burada milli siyasətin əsas müddəalarını işləyib hazırlama-sını və həyata keçirməsini araşdıran tədqiqatçılar vermaxt komandanlığının bölgədəki vəziyyəti hərtərəfli öyrənərək təhlil etməsini qeyd edirlər.(5,s.383)

Son illərdə kollaborasionizm problemi daha geniş tədqiqat obyektinə olmaqdadır. Sovet dövründə bu mövzunun tədqiq edilməsinin qeyri-mümkün olması müasir dövrdə ona olan elmi marağın artmasının səbəblərindən biri kimi göstərilə bilər. Mövzu ilə bağlı çap olunan əsərlərdə müəlliflər təkcə kollaborasionizmin səbəbləri və statistikasını şərh etmir, həmçinin nasist təbliğat aparatının sovet vətəndaşlarının cəbhədə və işğal olunmuş SSRİ ərazisində Almaniyaya-nın müxtəlif hərbi birləşmələri-nə, polis hissələrinə və cəza orqanlarına cəlb etməyə istiqamətlənmiş fəaliyyətinin forma və metodlarını da göstərirlər.(6)

Müharibənin ilk ilində sovet ordularının hərbi məğlubiyyətləri, sovet hökumətinin əhali arasında populyar olmayan tədbirləri Almaniyaya-nın xüsusi xidmət orqanları tərəfindən geniş-miqyaslı təbliğat işinin aparılması, işğal altında olan ərazilərdə əhalini əməkdaşlığa cəlb etmək üçün tam istifadə olunurdu. SSRİ-nin işğal olunmuş ərazilərində xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyətləri bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə və yerli xüsusiyyətləri nəzərə almaqla aparılırdı. Bu sahədə əməkdaşlığa cəlb olunmaq üçün mühacirət, yerli əhali və hərbi əsirlərdən istifadə olunurdu. Abverin cəbhə boyu yerləşən bir sıra hissələri Qafqaz və Pribaltika bölgələrindən olan şəxslərdən təşkil olunmuşdu.(7,s.6)

İkinci Dünya müharibəsi təkcə on milyonlarla hərbi qulluqçuların və mülki əhalinin ölümü ilə nəticələnən amansız hərbi əməliyyatlar meydanı olmamışdır, o həm də hər iki cəbhədə vuruşan dövlətlərin müxtəlif ideologiyalarının qarşıdurması idi. Buna görə də təbliğat işi müharibənin bütün iştirakçılarının arsenalında onların güclü və ya zəif tərəflərinin mühüm amillərindən və arqumentlərindən biri olmuşdur. Hərbi əməliyyatların nəticələri əksər hallarda təbliğatın bütün istiqamətləri, forma və metodlarının planlaşdırılması və həyata keçirilməsindən asılı olurdu.

İkinci dünya müharibəsi ərəfəsində faşist Almaniyası, keçmişin səhvləri təkrarlamadan, psixoloji müharibəni yeni qaydada aparmaq üçün bütün mümkün olan-ları edirdi. Nasistlər ilk

olaraq, zaman etibarı ilə siyasi, təbliğat (o çümlədən, təxribat yönümlü) və hərbi səylərinin əlaqələndirilməsində yüksək nəticələr əldə etdilər.

İkincisi, hərbi məqsədlərə yetişmək üçün elmi psixologiyanın tövsiyələrindən istifadə olunmasına diqqəti artırdılar.

Üçüncüsü, onlar psixoloji əməliyyatların mükəmməl hazırlanmış və geniş şaxələnmiş aparatını yaratdılar. Müharibə ərəfəsində vermaxtın bu məqsədlə 14 təbliğat taqımı olduğu halda, SSRİ üzərinə hücum ərəfəsində onların sayı artıq 19-a çatdırılmışdı. Bundan əlavə olaraq, SS-in 6 hərbi müxbir bölüyü yaradılmışdı. Bu hissələrdən başqa, yerli sovet əhalisi ilə iş aparmaq üçün hər üç ordu qrupunda (Şi-mal, Mərkəz, Cənub) işğal edilmiş ərazilərdəki xalqların dillərində qəzetlərin nəşri, ələ keçirilmiş radioverilişi stansiyalarında radiotəbliğatın aparılması, kinofilmlərin nümayişi ilə məşğul olan xüsusi təbliğat batalyonları yaradılmışdı. 1943-cü ilin aprelində vermaxtın təbliğat hissələrində 15 min nəfərdən çox qulluqçu xidmət edirdi.

1941-ci ilin aprelindən etibarən vermaxtın təbliğat aparatı SSRİ-ə qarşı psixoloji müharibəyə hazırlığa başladı. Qebbelsin rəhbərlik etdiyi nazirlik Şərqdə ideoloji təxribatları həyata keçirərkən, Hitlerin "Daha dərin strategiya var-intellektual, psixoloji silahla müharibə" fikrini rəhbər tuturdu. (8,s.146-147)

Taborlarda təbliğat üzrə zabit vəzifəsi təsis edilmişdi. Bu zabitlər öz əsgərlərinin ideoloji hazırlığına və işğal altında olan ərazilərin əhalisinin "mənəvi əsarət" altına alınmasına cavabdeh idilər. "Mənəvi əsarət" hər şeydən əvvəl "alı irq"lə mübarizənin faydasızlığı, işğal edilmiş ərazilərdə yaradılmış "yeni qayda"lara tabe olmağın zərurəti haqqında fikrin təlqin edilməsində ifadə olunurdu.

Eyni zamanda alman-faşist rəhbərliyi öz həqiqi niyyətlərinin pərdələmək üçün müvafiq səylər göstərirdi. Belə ki, "irqi məsələ" sahəsində böyük nasist nəzəriyyəçisi Alfred Rozenberq 3 dekabr 1942-ci ildə imzaladığı təlimatların birində yazırdı: "Çap təbliğatı vermaxtın psixoloji müharibəsinin əsas forması idi. Onun mahiyyəti həyata keçirilmə üsullarında prinsipsizliyi və qarışıqlığı ilə fərqlənirdi." Təbliğat nazirliyi "Düşmən qoşunları üçün vərəqələrin tərtib olunması haqqında təkliflər" hazırlamışdı. Eyni zamanda vermaxtın ali komandanlığı "Cəbhə təbliğatçıları üçün direktiv" qəbul etdi. Sovet qoşunları içərisində yayılması üçün müəyyən olunmuş vərəqələri Berlində və Almaniyanın digər şəhərlərində yerləşən nəşriyyatlarda milyon nüsxələrlə çap olunurdu. Eyni zamanda onların böyük bir qismi birbaşa cəbhələrdə səyyar nəşriyyatlarda çap olunurdu. Vermaxt xarici dillərdə 20 qəzet və jurnal nəşr edirdi. alman hərbi düşərgələrindəki əsirlər üçün həftəlik "Çağırış" qəzeti çap olunurdu. Qırmızı orduda xidmət edən milli azlıqların nümayəndələrinə ünvanlanmış təbliğata daha böyük yer verilirdi. Təbliğat materiallarının illüstrasiyalı tərtibatında nasistlər tərəfindən hazırlanmış standart şablonlardan istifadə olunurdu. Belə ki, bolşevikləri küt asiyalı və ya qorillaya bənzər sifətli, qatilin xəncəri və ya kötəyi ilə, yangın törədənin məşəli ilə təsvir olunması bir qayda halını almışdı. Yəhudiləri qarmaqşə-killi burunla, qalın dodaqlarla və qabardılmış gözlərlə, xain və hiyləgər üz ifadəsi ilə təsvir edirdilər.

Çap təbliğatı ilə yanaşı şifahi yayım da geniş istifadə olunurdu. Proqramların mətnləri, bir qayda olaraq, məzmun etibarı ilə sadə və qısa olurdu, onları səsucaldan vasitələrlə dəfələrlə səsləndirirdilər. Diktorlar kimi sovet hərbi əsirlərindən, həmçinin tez-tez yerli əhalidən olan qızlardan istifadə edirdilər (psixoloji müharibə sahəsində tanınmış alman mütəxəssislərinin fikrincə, qadın səsləri əsgərlər tərəfindən daha yaxşı qəbul edilir).

Radiotəbliğatda qənimət kimi ələ keçirilmiş sovet geniş yayımlı stansiyalar ilə yanaşı, vermaxtın səyyar radiostansiyalarından istifadə olunur və həm öz ordusunun heyəti üçün

alman dilində, həm də işğal olunmuş ərazilərin əhalisi üçün yerli dillərdə yayım həyata keçirilirdi. Əksər hallarda təbliğatın müxtəlif formaları eyni vaxtda həyata keçirilirdi.

İşğal edilmiş sovet ərazilərinin əhalisi üçün alman xüsusi təbliğat orqanları müxtəlif qəzetlər, kitabçalar, vərəqələr buraxırdı, özün kinoxronikalarını, sənədli və bədii filmlərini nümayişini təşkil edirdilər.

Hərbi əsirlərin "geriyə məzuniyyəti"ndən də həmçinin istifadə olunurdu, lakin bununla təbliğat tapımları yox, abverin (hərbi kəşfiyyatın) bölmələri məşğul olurdular. Hər ordu qrupunda komandalar, hər orduda-abverin bölmələri fəaliyyət göstərirdilərki, onların da əsas vəzifəsi düşmənin daxildən sarsıtılması idi. Onların funksiyalarına vərəqələrin hazırlanması və yayılması, həmçinin hərbi əsirlərin "geriyə məzuniyyəti"ni təşkil etmək daxil idi. Təbliğat tapşırıqları geriyə göndərilməsi nəzərdə tutulan hərbi əsirləri abverin zabitləri həbs düşərgələrinin rəhbərliyi ilə birlikdə diqqətlə seçirdilər. Bir qayda olaraq, onlar fərarilər, sovet hakimiyyətindən narazı olanlar və cinayətkar elementlər idilər. Onları dərhal yaxşı qalma şəraiti olan xüsusi tədris mərkəzlərində yerləşdirirdilər və bir neçə həftə ərzində əsasən siyasi mövzulara həsr olunmuş xüsusi məşğələlər keçirirdilər. Cəbhə xəttinin arxasına göndərilənlərin təxminən yarısı sonradan geri-almanlara qayıdırdı. Onların bir hissəsi, xüsusilə 1941-42-ci illərdə vermaxtın hücumları dövründə, özləri ilə bərabər Qırmızı Ordunun digər döyüşçülərini də gətirirdi.

1944-cü ildə vermaxtın təbliğat bölmələri "Kurt Eqqers" SS alayı ilə birgə "Şimali Ukrayna" ordu qrupunun məsuliyyət zolağında "Şərq əqrəbi" adlı İkinci dünya müharibəsi dövrünün ən böyük psixoloji əməliyyatını keçirdilər. Lakin cəbhədə alman qoşunları üçün vəziyyətin əlverişsiz olması səbəbindən "Şərq əqrəbi" əməliyyatı, qismən müsbət nəticələrə baxmayaraq, hərbi əməliyyatların gedişinə əhəmiyyətli təsir göstərə bilmədi. (8, s.150)

Müharibə ərəfəsində SSRİ-də silahlı qüvvələrin şəxsi heyətinin və mülki əhalinin mənən sarsıtılması sahəsində fəaliyyət siyasi iş adlanırdı. Bunu Qırmızı Ordunun siyasi orqanlarının tərkibinə daxil edilmiş xüsusi şöbələr və bölmələr həyata keçirirdi. Sovet xüsusi təbliğat (psixoloji müharibə) orqanları heç də ilk andan müvəffəqiyyət qazana bilmədilər. Müharibə ərəfəsinin və hərbi şəraitin ən mürəkkəb dövrlərində onlar çoxlu sayda səhvə yol verdilər. Bunlar isə müharibənin ilk iki ilində qoşunlara və faşist Almaniyasının əhalisinə ünvanlanmış siyasi təbliğatın zəifliyinin əsas səbəblərindən idilər.

Birincisi, o zaman düşmən barəsində siyasi təbliğata etinasız münasibət mövcud idi. Qırmızı Ordunun komandirləri və hətta bir çox siyasi işçiləri hesab edirdilər ki, rəqibi fikrindən daşındırmağın yeganə inandırıcı arqumenti yalnız silahlı qüvvə ola bilər.

İkincisi, xüsusi təbliğat orqanlarının komplektləşdirməsi natamam idi, praktik olaraq onların əhəmiyyətli iş təcrübəsi yox idi, mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsi kifayət deyildi.

Üçüncüsü, informasiya-təbliğat materiallarının məzmununda ciddi çatışmazlıqlar var idi. Onlar deklarativliyi, sxematikliyi, uydurulmuş olması, zəif əsaslandırılması, döyüş əməliyyatlarının gedişindən geri qalmaları, əsasən rəqibin hərbi qulluqçularının sinfi şüuruna meyl etmələri ilə fərqlənirdilər. Sovet hərbiçilərinə faşist ideologiyasının təsir göstərməsinin mümkünlüyü kimi mühüm bir amilə də etinasız yanaşılırdı. Əksər vərəqələr, radio və səsötürücülər "Dur! Bura fəhlələrin və kəndlilərin ölkəsidir " və ya "Öz qardaşlarına-rus fəhlələri və kəndlilərinə atəş açma!" tipli quru çağırışlar ilə məhdudlaşırdılar. (8,s.154) Onlar "ən aşağı irq" xalqlarına nifrətin ruhunda tərbiyə olunmuş alman əsgərlərinə qətiyyətlə təsir etmirdilər. Bundan başqa, alman ordusunun zəif tərəflərinin həddindən artıq şişirdilməsi və güclü tərəflərinin kifayət qədər qiymətləndirilməməsi tendensiyası da mövcud idi.

Dördüncüsü, bəzi siyasi orqanlar, rəqibə qarşı təbliğatı təşkil edərək, onun itkiləri əhəmiyyətli dərəcədə şişirdirdi və bununla, bütövlükdə, sovet təbliğatına eti-barı sarsıdırdılar. Belə vərəqələrin birində bildirdirdi ki, SSRİ-ə qarşı müharibənin bir ayı ərzində Almaniya guya 1,5 milyon nəfər itirmişdir. Başqa birində iddia edilirdi ki, döyüş əməliyyatlarının iki ayı ərzində vermaxt 2 milyon itirmişdir. (8,s.155)

Beşincisi, müharibədən çıxış yollarının təbliğatı da müxtəlifliyi ilə fərqlənirdi. Əksər hallarda bu müqaviməti dayandırmaq, silahı yerə qoymaq tələbləri ilə məhdudlaşdırdı. Təslim olmağa çağırış və bunun davamı kimi buraxılış kağızı praktik olaraq hər sovet vərəqəsində olurdu. Ancaq bu məzmununda təkliflər o zaman müna-sibdir ki, düşmən ordusunun əsgər və zabitləri ağır vəziyyətə düşürlər, böyük itkilər verirlər, mühasirəyə alınmışlar və onlar üçün əsirlərlik öz həyatlarını qoruyub saxlama-ğın yeganə məntiqə uyğun yoludur. Əgər rəqib sabit müdafiədədirsə, nəzərə çarpma-yan itkilərlə keçinirsə, təslim olma çağırışı heç bir gücə malik deyildir. Bəzən vəziyyət o yerə çatırdı ki, bir çox sovet təbliğatçıları hətta hücumə keçən alman hərbi hissələrini təslim olmağa inandırmağa çalışırdılar.

Altıncısı, Almaniyanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin nüfuzdan salınması cəhdləri isə sadəcə cəfəngiyyət idi, çünki bu həmin şəxslərin hansısa bir nağıl əjdahaları kimi təsvir olunmaları ilə müşayət olunurdu. Bəlkə də ola bilirdi ki, Hitler, Hering, Qeb-bels, Himmler və başqa ali "partayqenosse" ağılsız olsunlar. Lakin onların Almaniyanın əhalisinin və hərbi qulluqçularının əksəriyyətinin sözsüz dəstəyinə sahib olmaları, iki il ərzində demək olar ki, bütün Avropanı fəth etməyə və "natamam insan-ların" bolşevik rejiminin məhv edilməsinə başlanılmasına qadir olan görkəmli qabi-liyyətlərinə inamın olması faktına etinasızsız yanaşma düzgün deyildi.

Göstərilən səbəblərə görə sovet təbliğatının 1943-cü ilin sonuna qədər rəqibə qarşı effektivliyi haqqında danışmaq mümkün deyil. O döyüşlərin gedişində, praktik təcrübənin əldə edilməsi prosesində təkmilləşirdi. Xüsusi təbliğatçılar tədricən alman əsgərlərinin real əhval-ruhiyyələrini, onların psixologiyasının xüsusiyyətlərini, adətlərini və xasiyyətlərini nəzərə almağı, müxtəlif ictimai qrupların nümayəndələrinə yönəldilmiş arqumentləri konkretləşdirməyi öyrəndilər.

Sovet vərəqələrinin ədəbi keyfiyyətləri qəzetlər, şifahi yayım proqramları nəzərə çarpacaq dərəcədə yaxşılaşdı. Onlar daha maraqlı oldular, konkret arqumentlər ümumi deklarativ çağırışları sıxışdırdı. Məzmunu şübhələrə və etirazlarə imkan verən sərbəst ifadə daha tez-tez direktiv iddiaları əvəz edirdi. Yeni janrlar yaran-dı: mək-tublarnın icmalları, qısa hekayələr, statistik məlumatlar, "elegiya" şeirləri, foto oçerklər, parodiyalar, ciddi və yumoristik dialoqlar və s. Böyük Vətən Müharibəsinin gedi-şində xüsusi təbliğat orqanları rəqibə təsir göstərilməsi üçün müxtəlif formalardan istifadə etdilər. Amma əsas diqqət hər şeydən əvvəl çap təbliğatına ayrılırdı, çünki, həmişə başqa texniki vasitələrin zəif inkişafı hiss olunurdu. Müharibə ərzində 20 xarici dildə ümumi tirajı 2 milyard 706 milyon nüsxə olan 20 min adda informasiya-təbliğat çap materialları yazılmış, dərc edilmiş və yayılmışdı. Qəzetlər 10 milyon, kitabçalar 10 milyon 200 min nüsxə çap olunmuşdu. Çap təbliğatı ilə yanaşı şifahi yayım da kifayət qədər geniş şəkildə həyata keçirilirdi. Düşmən əsgərləri səsli yayımı daha böyük maraqla qəbul edirdilər, çünki şifahi yayım çap təbliğatından daha böyük konkretliyi və operativliyi ilə fərqlənirdi. Ümumən müharibə ərzində vermaxtın şəxsi heyəti və Almaniyanın müttəfiqlərinin ordularına ünvanlanmış 1 milyondan çox şifa-hi yayım həyata keçirilmişdir.

Radio təbliğat, xüsusilə Almaniyanın mülki əhalisinə müəyyən dərəcədə təsir göstərirdi. Moskva radiosunun yayımlarının məşhurluğu Stalinqraddə döyüşündən son-ra artdı; onun proqramlarında hərbi əsirlərin siyahıları elan olunur, həmçinin onların doğma və yaxınlarına

ünvanlıqları məktubları oxunurdu. Belə yayımların təsirini azaltmaq üçün, nasist təbliğatı onların məzmununu yalan elan etdi. sovet xüsusi təbliğat orqanları hərbi əsirlər arasında da geniş fəaliyyət həyata keçirirdilər.

1941-ci ilin avqustundan etibarən, sovet xüsusi təbliğat orqanları hərbi əsirlərin çap və şifahi təbliğatda iştirakı praktikasına başladılar. 1942-ci ilin sonlarından başlayaraq təbliğat məqsədi ilə hərbi əsirlərin “geriyə məzuniyyət” formasından fəal istifadə etməyə başladılar. Əsirlikdə olan alman zabitləri bildirirdilər ki, bütün hal-larda hərbi əsirlərin “geriyə məzuniyyət”i düşmən tərəfindən aparılan təbliğatın ən təsirli forması olmuşdur.

Artıq 1941-ci ilin oktyabrından etibarən onlar alman əsirləri üçün “Fraes vort” qəzetini çıxarmağa başladılar. Həmçinin “Front illyustrirte” qəzeti buraxılırdı. Hər iki qəzet həmçinin ön mövqelərdə və cəbhə xəttinin arxasında yayılırdı.

Müharibə ərəfəsində nasist təbliğatı antihumanist irqi nəzəriyyəyə ehkamları üzərində qurulsada, alman ordularının ilk uğursuzluqları və yerli əhalidən yararlanmaq istəyi bu istiqamətdə fəaliyyətə yenidən baxmaq zərurəti yaratmışdı. Qafqaz uğrunda gedən döyüşlər dövründə alman hərbi komandanlığı yerli xalqların etnik, dini və sosial həyat tərzinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq məcburiyyətində qalmışdı. Qafqazda alman təbliğatının uğurları sırasında buranın bir çox dağlı xalqlarının nümayəndələrinin könüllü olaraq işğal orqanları ilə əməkdaşlığa başlamalarını qeyd etmək olar. Hətta alman ordularının bölgədən geri çəkilməsindən sonra belə həmin dağlılar sovet hakimiyyət orqanlarına qarşı partizan müharibəsi aparırdılar.

Sovet təbliğat orqanları müharibə ərəfəsində nasist təbliğatına qarşı fəal qarşı-durmaya hazır olmasalar da, müharibənin ikinci ilindən etibarən bu sahədə əsaslı dəyişiklər aparmağa müvəffəq oldular. Bu isə təbliğat cəbhəsində sovet ideologiya-sının üstünlüyünü təmin etmiş oldu. Nasist təbliğatı Qafqaz uğrunda döyüşlər zamanı tamamilə iflasa uğradı.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1941-1945-ci illər Böyük Vətən Müharibəsində faşizm üzərində Qələbənin 50 illiyinə həsr edilmiş təntənəli gecədə nitqi <http://lib.aliyev-heritage.org/az/9824491.html>
2. Сталин И. О Великой Отечественной войне Советского Союза. Издание третье. - М., 1942; Калинин М.И. Битва за Кавказ.- М., 1942; Ярославский Е. «Правда» в дни Отечественной войны.- М., 1943.
3. Великая Отечественная война 1941-1945. Военно-исторические очерки. В четырех книгах. - М., 1998-1999.
4. Гулш МЛ. Фашистский «новый порядок»: политика, оккупационный режим // В тылу врага. - М., 1974; Болтин Е.А., Белов Г.А. Преступные цели - преступные средства. - М., 1985; Безыменский Л.А. Генеральный план «Ост»: замысел, цели, результаты // Вопросы истории. 1978. №5. с. 74 - 93
5. Великая Отечественная война 1941-1945. Военно-исторические очерки. Книга вторая. Перелом. - М., 1998.
6. Семиряга М.И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. - М., 2000.
7. Чуев С. Г. Спецслужбы Третьего Рейха.— СПб.: Нева; М.: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2003

8. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) Издательство: Минск 1999

Р.Г.ГАТАМОВ

К.и.н., доцент БГУ, кафедра Новой и новейшей истории стран Европы и Америки

СОВЕТСКО-ГЕРМАНСКИЙ ИДЕОЛОГИЧЕСКО-ПРОПАГАНДИЙСКИЙ ФРОНТ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Великая Отечественная война остается одной из самых актуальных научных проблем в отечественной и зарубежной историографии. Исследователи открывают все новые факты, которые позволяют дополнить наши знания о событиях тех лет и подвергнуть их анализу, создавая при необходимости и новые направления в развитии этой проблемы.

Современные исследователи имеют возможность обратиться к изучению ряда проблем. В числе таких проблем - изучение противостояния советской идеологии и нацистской пропаганды на оккупированных вермахтом советских территориях.

Пропагандистская работа была важнейшим фактором и аргументом, сильной или, напротив, слабой стороной в арсенале всех участников войны. От планирования и последующей реализации всех направлений, форм и методов пропаганды во многом зависел исход военных действий

R.G.HATAMOV

Candidate of historical science, Assistant professor at the department of newtime and modern history of European and American Countries, Baku State University

SOVIET GERMAN FRONT OF IDEOLOGICAL PROPAGANDA IN YEARS OF THE SECOND WORLD WAR

The Great Patriotic war is one of very actual problem in mother and foreign historiography. Researchers discovery new facts because enable and increase thinks about those years which creates new direction.

Modern researchers have got afford address and look up some problems. Which enables giving thinks against Soviets and Nazis researchers in subjects' territory.

Propaganda works are very important. Continuing of military operations depends from propaganda work.

Rəyçilər: t.ü.f.d. E.Hüseynova, t.e.d.M.B.Fətəliyev

Bakı Dövlət Universiteti, "Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi" kafedrasının 12.09.2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr. №01).